

Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek

Vážení čtenáři,

máme za sebou rok, který bych nejraději – a patrně nejen já – vymazala z historie. Rok, jehož hlavním znakem byly obavy, nejistota a omezení. Kvůli koronavirové krizi se badatelny Archivu bezpečnostních složek musely na dlouhé týdny uzavřít badatelům a nařízená opatření měla vliv i na naši práci, i když jsme se snažili jejich dopad minimalizovat. V každém případě se nám však podařilo připravit k vydání další číslo Sborníku Archivu bezpečnostních složek – a vy máte nyní možnost posoudit výsledek.

Hned úvodní studií Stanislava Polnara uděláme radost početné obci těch, kteří se zajímají o pátrání československých orgánů po úkrytech nacistických písemností a cenností, jež probíhalo s různou intenzitou po celé období let 1945–1989. Podstatnou roli v dlouholetém úsilí bezpečnostních složek sehrál jejich počáteční debakl ve štěchovické kauze, který se v následujících desetiletích snažily napravit značnou aktivitou. Toto hledání souviselo i se snahou o odhalování německých „nelegálů“ na našem území. Dalším impulsem se stala akce „Neptun“, fingovaný „nález“ údajných nacistických dokumentů v Černém jezeře. V osmdesátých letech byla problematika pátrání po úkrytech dokumentů, cenností, zbraní, trhavin a munice z doby druhé světové války převedena do kompetence nově zřízené XIV. správy SNB, útvaru pro boj s terorismem a dalšími mimořádnými formami trestné činnosti. Bohužel, přes veškeré úsilí vynaložené po dobu více než čtyřiceti let se komplexní plošné výsledky nedostavily.

Radek Slabotínský z Technického muzea v Brně pokračuje ve svém tématu z loňského Sborníku a věnuje se genezi amnestií prezidentů republiky Antonína Novotného a Ludvíka Svobody v letech 1960–1969, a to z hlediska politických vězňů. Nejzrozsáhlejší amnestii, která pro ně byla v poválečných dějinách Československa vyhlášena, byla ta z roku 1960. Autor nastiňuje, pro koho byla určena a na koho se naopak nevztahovala, popisuje její organizační zajištění, jmenuje některé významné amnestanty, všímá si ohlasů na ni, líčí nesnadné zapojení propuštěných do normálního života i sledování amnestovaných Státní bezpečností. Z podobného zorného úhlu sleduje také amnestie z let 1962, 1965, 1968 a 1969.

V centru pozornosti Roberta Dittmanna z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy stojí Roman Jakobson, významný filolog židovského původu, který žil v letech 1920–1939 v Československu. Po uvedení do reality Československa padesátých let a situace v akademické sféře se autor zaměřuje na pozadí, průběh a konsekvence Jakobsonovy druhé poválečné návštěvy u nás v roce 1957, a to zejména z pohledu archiválií z proveniencce StB. Ačkoliv cílem jeho cesty byla účast na komeniologické konferenci a prohlídka vykopávek v Mikulčicích, StB měla jasno – hlavním posláním bylo plnění úkolů pro americkou rozvědku. Jakobson už neměl být napříště do Československa vpuštěn (nakonec se k nám podíval ještě v letech 1968 a 1969, ale v době normalizace se z něj opět stala persona non grata).

Pokud sledujete na webových stránkách našeho archivu rubriku „Archiválie měsíce“, možná jste zaznamenali, že jeden z příspěvků představil archiválie k přesunu děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. Pohled do zákulisí příprav této technicky nesmírně náročné akce nabízí Josef Vávra z Archivu bezpečnostních složek. Seznamuje čtenáře s odporem, který vyvolal plán na nákladnou záchranu této památky u Severočeského KNV, KV KSC a zástupců těžarů, s činností expertní komise pod vedením akademika Stanislava Bechyně a prof. Josefa Wünsche, se zřízením podniku Transfera, který měl akci realizovat (a v jehož čele stanul zmíněný J. Wunsch), s nesčetnými překážkami, s nimiž se projekt potýkal, a konečně s odvoláním J. Wünsche, jehož vystřídal jeho názorový oponent Otakar Novák. Pokračování studie, která nyní dospěla do léta 1969, bude jistě následovat.

I další článek pochází „z pera“ zaměstnankyně Archivu bezpečnostních složek, je od Beáty Hrenyové, která nás uvádí do problematiky reemigrace v letech 1968–1989. Na vzorku dvou set náhodně vybraných navrátilců poskytuje částečný vhled do jejich sociální struktury, zkoumá jejich motivaci k emigraci a především k návratu. Čerpá přitom zejména z osobních spisů navrátilců, které konfrontuje s vyšetřovacími spisy Státní bezpečnosti a objektovými svazky kontrarozvědky. Tyto prameny (jejichž limitů si je autorka vědoma) pak doplňuje rozhovory s navrátilci v denním tisku a články v exilových periodikách. Podává však také obecnější informace o tom, co navrátilce po překročení čs. hranic čekalo.

O únosu autobusu se studenty bratrance Barešovými jistě řada z vás slyšela. Ovšem Martin Pulec z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu se zabývá obdobným, ale ne tolik známým případem z roku 1984. Za zmínku stojí, že písemné zdroje (spisy Pohraniční stráže a StB, dobový tisk) konfrontoval se vzpomínkami bývalých pohraničnicků, kteří se účastnili zatčení. Již dříve trestaný Vladimír Beňo si chtěl únosem linkového autobusu s cestujícími vynutit ve Strážném přechod do Spolkové republiky Německo. Byl zneškodněn při akci ne nepodobné nechvalně známé poučkové akci „Kámen“.

V tomto čísle Sborníku se objevují i dvě biografie. František Prepsl z Archivu bezpečnostních složek vypráví příběh bývalého československého zpravodajského důstojníka Františka Hiekeho, příslušníka Obrany národa. Popisuje počátky jeho

působení v armádě a meziválečnou kariéru a podrobně se věnuje jeho činnosti v zahraničním protinacistickém odboji. Koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let byl Hieke – stejně jako mnoho jiných příslušníků armády – vystaven perzekuci ze strany komunistické moci, která mimo jiné znamenala i pobyt ve vězení, v tábore nucených prací a posléze ještě ve vyšetřovací vazbě. K jeho plné rehabilitaci došlo až po listopadu 1989.

Ve druhé biografii přibližuje Tomáš Hemza (rovněž z Archivu bezpečnostních složek) osud Vítězslava Fuchse, v poválečném období krajského tajemníka KSČ v Ostravě, který se stal obětí stalinských čistek po únoru 1948. Na základě dostupných archivních pramenů rekapituluje jeho politický život, přičemž hlavní pozornost věnuje jeho působení ve stranické vedoucí funkci a následnému průběhu jeho vyšetřování a perzekuce, ale stručně zmiňuje i jeho životní osudy před rokem 1945 a naopak po propuštění z vězení v roce 1956.

Před čtyřmi lety vyšel ve Sborníku ABS článek Eduarda Hoška z Archivu bezpečnostních složek, který prezentoval organizační strukturu a úkoly Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA v období 1969–1973. Nyní se tentýž autor ve své materiálové studii vrací k tématu vojenského zpravodajství, ovšem tentokrát ho zajímá období první poloviny padesátých let dvacátého století. Po stručné charakteristice politické a mezinárodní situace si všímá personálního stavu v této složce, seznamuje čtenáře s její organizací, plánováním, řízením a vybranými úkoly. Závěr patří medailonkům přednostů (náčelníků) zpravodajského oddělení a Zpravodajské správy v předmětném období.

Poslanec Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Pavel Žáček ve svém příspěvku o činnosti Studijního ústavu MV v době srpnové okupace navázal na předchozí část, publikovanou ve Sborníku ABS před dvěma lety. Tentokrát se zaměřil na zprávu o incidentech, trestných činech a případech vměšování do kompetence a pravomoci čs. orgánů ze strany příslušníků vojsk pěti států Varšavské smlouvy za období od 21. srpna do 28. září 1968 a její přílohy, obsahující dokumentaci o usmrcení čs. občanů okupačními vojsky, o vybraných případech těžkých zranění čs. občanů způsobených střelbou a dopravními nehodami, o zadržení veřejných činitelů a dalších čs. občanů, o typických případech vměšování okupantů do pravomocí čs. orgánů či o spáchání dalších trestných činů, kterých se dopustili příslušníci okupačních vojsk na území ČSSR.

Pravidelnou a poměrně pestrou kapitolou Sborníku byly vždy zprávy z různých konferencí a dalších akcí, jichž se zaměstnanci Archivu účastnili. Bohužel, i do tohoto segmentu zasáhla epidemiologická situace obzvláště výrazně: řada podniků tak byla zrušena nebo přeložena na příznivější dobu. Nicméně dočíst se můžete alespoň o mezinárodních konferencích, jejichž předmětem byl rok 1989 a ochrana státní hranice či Ukrajinci a jejich sousedi v průběhu dějin, nebo o tradiční konferenci policejních historiků. Za připomenutí stojí i veřejná debata o přeapadení kapucínských klášterů v rámci akce K a výstava k třicátému výročí pádu železné opony. Jak možná

víte, Archiv má nezastupitelnou úlohu v rámci agendy zákona č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu. Do Sborníku je proto zařazena stručná informace o tom, jak je tato norma v Archivu naplňována od počátku až do dnešních dnů.

Tím se pomalu dostáváme k závěru – po recenzích je tu „Archivní A–Ž“, v němž vám tentokrát představíme důstojníka Pohraniční stráže dbajícího na náležitý pánšský účes, dozvíte se o článku ve studentském časopise, který zesměšňoval VŘSR („Velkou říjnovou socialistickou revoluci“), vydával ji za příšeru a její konec (úmrtí) oslavoval dnem pracovního klidu, poznáte partu mladíků z Tachova, kteří v srpnu 1968 trestali dívky za styk se sovětskými vojáky tím, že je ostříhali dohola, a připomenete si jednu z našich „archiválií měsíce“, týkající se Tišlerovy aféry pohledem roku 1968. Pokud se však chcete od srdce zasmát, doporučuji vám příspěvek o osobních evidenčních kartách pohledem statistiky. Ačkoliv tomu název nenasvědčuje, zaručuji vám, že se při jeho čtení skvěle pobavíte.

A to už je závěr nejen A–Ž, ale i mého úvodního slova. Přeji vám nejen hodně příjemných a poučných chvil s naším Sborníkem, ale především pevné zdraví. Ať už se situace, kterou jsme zažívali tento rok a která bohužel ještě nekončí, nikdy neopakuje. Ať se už nikdy nemusíme (dobrovolně či nedobrovolně) vzdávat žádné ze svobod, které jsme získali díky listopadu 1989. Dovolím si připomenout jasnozřivá slova Jána Kollára: „Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážití každou, ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.“